

УДК 373.3.016:811.161.2`233]:37.091.31.041

САМОСТІЙНА РОБОТА НАД ТЕКСТОМ У НАВЧАЛЬНИХ ПОСІБНИКАХ З ЧИТАННЯ ДЛЯ 2 КЛАСУ

Л. М. Шевчук,

Інститут педагогіки НАПН України

Постановка проблеми. Розвиток сучасної цивілізації висуває перед освітою принципово нові вимоги. Відповідно до Концепції про загальну середню освіту необхідно навчити учнів працювати з інформацією, критично мислити, приймати самостійні рішення, розв'язувати різноманітні проблеми, створювати творчі продукти тощо. Саме тому важливим є формування умінь самостійної роботи школярів над текстом, починаючи з початкових класів.

Ефективне формування зазначених умінь потребує розробки додаткових навчальних посібників з читання, ретельного добору відповідних текстів, вправ і завдань для них.

Аналіз наукових досліджень з проблеми показав важливість використання самостійної роботи над текстом у навчально-виховному процесі сучасної школи. Зокрема актуальність і необхідність використання самостійної роботи у навчально-виховному процесі сучасної школи, її сутність, форми, види розглядають І. Зайченко, Б. Єсіпов, В. Оконь, В. Онищук, П. Підкасистий, В. Сухомлинський, К. Ушинський, В. Ягупов та ін.; важливість формування самостійності у молодшому віці – В. Давидов, В. Мерлін, Д. Ельконін та ін.; окремі аспекти самостійної роботи над текстом учнів основної і старшої школи – Н. Молдавська, В. Неділько, А. Ситченко, Л. Сімакова, Б. Степанишин, початкової школи – О. Савченко та ін.

Утім, спостерігається недостатність теоретичних розробок, присвячених розгляду видів завдань для самостійної роботи над текстом учнів 2 класу, доцільних для подання у навчальних посібниках з читання.

Мета статті полягає у розгляді видів завдань для самостійної роботи над текстом учнів 2 класу, доцільних для подання у навчальних посібниках з читання.

Основна частина. Самостійну роботу учнів як основний спосіб здобуття знань використовували ще у Стародавній Греції. У сучасній школі самостійна робота учнів є невід'ємним складником їхньої успішної навчальної діяльності.

Науковці розглядають поняття «самостійна робота» як «особливий вид фронтальної, групової та індивідуальної навчальної діяльності учнів, яка здійснюється під керівництвом, але без безпосередньої участі учителя, характеризується великою активністю перебігу пізнавальних процесів, може виконуватися як на уроці, так і в позаурочний час і служить засобом підвищення ефективності процесу навчання і підготовки учнів до самостійного поповнення знань» [2, 296].

Вітчизняні дидакти розрізняють самостійну роботу за різними параметрами [1, 803–804]. Зокрема, за дидактичною метою виокремлюють підготовчу, усвідомлювальну, тренувальну, узагальнювальну самостійну роботу; за формами організації – індивідуальну, фронтальну, групову; за характером діяльності – репродуктивну, реконструктивну, евристичну; за видами застосування – виконання вправ, складання схем, виконання практичних і творчих робіт, написання рефератів тощо.

«Самостійна робота учнів над текстом літературного твору, побудована за системою поступового ускладнення завдань, поступового введення «в дію» знань різного характеру як у пору першого знайомства з текстом, так і в процесі його літературного аналізу, – це одна із необхідних умов літературного розвитку юного читача художньої літератури [3, 8]». Науковці [3] розглядають самостійність читача у читанні, аналізі й оцінці прочитаного твору.

Здійснення самостійної роботи над текстом вимагає від учителя ґрунтовної підготовки, детальної розробки завдань, різних за змістом і формою.

У навчальній програмі з читання для 2 класу [4] у державних вимогах щодо навчальних досягнень учнів наголошено на необхідності формувати: уміння самостійно виділяти істотні ознаки явища, події, персонажів; формулювати запитання до окремих абзаців і тексту загалом; самостійно знаходити у тексті абзаци за певними ознаками (кількість, обсяг, розташування); слова, речення за певними орієнтирами (найдовше, власні слова, які звучать однаково, але мають різний смисл і т. ін.); знаходити діалоги, читати в особах. На нашу думку, кількість перелічених вище видів роботи, визначених для самостійного виконання учнями потребує доповнення.

Так, відповідно до чинної програми з читання, у 2 класі передбачено здійснення літературознавчої пропедевтики. Зважаючи на це, на нашу думку, учні мають набути умінь самостійно висловлюватися щодо теми твору – відповідати на питання *про кого, про що йдеться у творі?*; визначати у невеликих за обсягом і складних за будовою художніх текстах початок, основну частину, кінцівку; виділяти, правильно називати персонажів твору; вміти знаходити у тексті опис їхньої зовнішності; розрізняти їхні вчинки (позитивні, негативні, корисні і погані).

Починаючи з 2 класу варто формувати в учнів уміння самостійно розпізнавати і називати жанр твору.

Під час здійснення смислового і структурного аналізу тексту доцільною є самостійність учнів у формуванні умінь знаходити у тексті відповіді на питання для відтворення фактичного змісту прочитаного; висловлювати власні міркування щодо можливого розвитку подій; розпізнавати у структурі тексту заголовки, абзаци.

Важливим є формування початкових умінь передавати свої враження, почуття від прочитаного, висловлювати елементарні оцінні

судження морального і етичного характеру про події, явища, персонажів прочитаних творів.

Для самостійної роботи учнів 2 класу доступні окремі види творчої діяльності (наприклад, це добір ланцюжків римованих слів, доповнення пропущених рим уривками з віршів та ін.). Утім, у методичному апараті чинних підручників з читання для 2 класу не визначено завдання для самостійної роботи над текстом.

Водночас, на нашу думку, існує необхідність у використанні додаткових посібників для самостійної роботи над текстом учнів 2 класу, побудованих за жанровим принципом: українські народні казки, зарубіжні, авторські казки, оповідання. Доцільним є епізодичне включення до змісту посібників віршів, загадок, скоромовок, прислів'їв.

У посібниках варто подавати перелічені, дібрані нами з чинної навчальної програми, завдання, доповнивши їх завданнями для самостійної роботи на розвиток техніки читання (способу, швидкості, правильності) шляхом систематичних вправлянь у розпізнаванні слів, словосполучень, речень – читання під час підготовчої роботи до читання тексту важких для читання слів, слів зі спільними частинами за синтетичними таблицями, стрілками, цифрами-підказками; виконання вправ на розширення кута зору (читання стовпчиків слів, розташованих у порядку збільшення довжини, пірамід слів з прогресуючим віддаленням частин); знаходження серед запропонованих слів, які відрізняються однією-двома буквами; самостійного читання незнайомого художнього тексту; перечитування та переглядання тексту з різною метою (знаходження заданого слова; встановлення частотності використання заданого слова у тексті; знаходження слова, у якому є заданий склад; слова за заданим номером по порядку у рядку і номером рядка, абзацу за заданим номером; найдовшого слова, слів заданого героя; відповіді на запитання); читання слів, речень, абзаців з різноманітним утрудненням: читання слів, речень з механічними перешкодами, що спричинюють утруднення під час читання (у словах частини відсутні букви);

читання слів, зображених рукописним шрифтом, різними шрифтами або кеглем; читання перевернутих слів; читання речень за стрілками або за цифрами-підказками; читання абзаців зі злитими словами у реченнях; читання речень, абзаців тексту з механічними перешкодами, що спричинюють утруднення під час читання (у словах відсутні частини букв).

Для самостійної роботи учнів 2 класу над розумінням слів, речень і цілого тексту доцільним є подання у посібниках завдань на співвіднесення слова і малюнка, слова і тлумачення; співвіднесення ілюстрації і речення або частини з тексту (добір підпису до ілюстрації, частин тексту до малюнків діафільму, книжки); розгляд ілюстрації до тексту, знаходження помилок художника; знаходження спільного і відмінного між змістом тексту та сюжетного малюнка до нього; над внутрішньою структурою тексту завдань на співвіднесення назв героїв з їх зображенням; добір із персонажів тих, які зустрічаються у тексті (портрети персонажів або імена); виокремлення із ряду персонажів зайвих (тих, які не зустрічаються у тексті); розрізнення у тексті діалогів, мови автора і дійових осіб; визначення, кого з дійових осіб стосуються слова; добір рис характеру персонажів (із запропонованих); порівняння персонажів двох текстів; опрацювання тестів; знаходження у тексті відповідей на запитання; формулювання відповідей на запитання (продовження запропонованої відповіді, самостійне її формулювання); продовження міркування щодо встановлення причинно-наслідкових зв'язків; порівняння двох текстів на предмет спільного і відмінного (назва твору, кількість героїв, кінцівка тощо); зовнішньою структурою тексту – завдань на знаходження у тексті абзацу за заданим номером; розташування ілюстрацій, частин тексту відповідно до послідовності подій у тексті (або нумерування їх); встановлення послідовності частин тексту; нумерування речень частини тексту; поділ тексту на частини за планом; добір найбільш вдалого варіанту плану; нумерування пунктів плану.

Доступними для самостійної роботи учнів 2 класу є завдання на відновлення слів, речень, абзаців і цілого тексту: добір половин слів, речень, відновлення слів, речень, абзаців і цілого тексту з пропусками (відновлення слів із пропущеними буквами, речень з пропущеними буквами у словах; речень, абзаців тексту з пропущеними словами; абзаців тексту з пропущеними реченнями; тексту з пропущеними абзацами); відновлення деформованих слів (з переплутаними буквами).

Починаючи з 2 класу, вважаємо за можливе подання у навчальних посібниках завдань на формулювання відповідей на запитання щодо висловлення особистісного ставлення до прочитаного тексту; прогнозування змісту тексту за заголовком: ознайомлення з переказом тексту зі зміною особи розповідача, розказаним у зворотному порядку подій; придумування іншої кінцівки казки (за умови здійснення героями протилежних вчинків); основної частини і кінцівки тексту (за заданою зміною події сюжету).

Перелічені завдання на читання слів, речень абзаців, частин тексту з різноманітним утрудненням, відновлення деформованих слів, речень, абзаців і цілого тексту використовуються на початковому етапі після читання учнями незнайомого тексту, згодом – перед читанням (що є набагато складнішим).

Використання зазначених додаткових посібників можливе для додаткової індивідуальної роботи з учнями або в умовах курсу за вибором.

Невелика наповнюваність класу (у сільських школах або при поділі класу з більшою чисельністю учнів на групи) створює можливості для індивідуального темпу проходження кожним учнем системи завдань для розвитку читацьких умінь (кожен зі школярів виконує завдання і вправи у власному темпі). За умови збігу темпу проходження начального матеріалу, школярі можуть працювати над текстом у парах або більших групах.

Учитель виконує роль організатора і консультанта (не обмежує темп проходження навчального матеріалу сильними учнями, натомість має можливість надати допомогу слабшим), веде облік навчальної роботи

школярів у спеціально заведеному журналі, де й зазначає, над яким текстом працює кожен школяр.

Висновки. Отже, підсумовуючи викладене, зазначимо, що для самостійної роботи над текстом учнів 2 класу доцільним є використання додаткових навчальних посібників з читання, побудованих за жанровим принципом.

Система завдань, вміщених у таких посібниках, має будуватися з поступовим ускладненням та містити самостійне читання слів, речень, незнайомого тексту; відновлення слів, речень, тексту з пропусками (з пропущеними буквами, словами, реченнями, абзацами), деформованих слів (з переплутаними буквами); виконання завдань для усвідомлення фактичного змісту текстів, підготовки до самостійної творчої діяльності та здійснення її нескладних видів.

Література

1. Енциклопедія освіти [Текст] / Академ. пед. наук України; голов. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
2. Ильина, Т.А. Педагогика. Курс лекций : учеб. пособ. для студентов пед. ин-тов [Текст] / Т. А. Ильина. – М. : Просвещение. – 1984. – 496 с.
3. Молдавская, Н. Д. Самостоятельная работа учащихся над языком художественного произведения [Текст] / Н. Д. Молдавская. – М. : Просвещение, 1964. – 144 с.
4. Савченко, О. Я. Читання [Текст] / О. Я. Савченко, В. О. Мартиненко // Програми для середньої школи. 1–4 класи. – К. : Початкова школа. – 2006. – 432 с.
5. Шевчук, Л. Казка – вигадка, та в ній... [Текст] / Л. Шевчук // Українські народні казки. 2 кл. : в 4 ч. – Ч. 1. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 80 с.
6. Шевчук, Л. Умій почекати [Текст] / Л. Шевчук // Авторські казки. 2 кл. : в 4 ч. – Ч. 3. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 72 с.
7. Шевчук, Л. Чи добре самому? : Оповідання. 2 кл. : в 4 ч. – Ч. 4. [Текст] / Л. Шевчук. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 72 с.
8. Шевчук, Л. Чи мудро збудований світ? [Текст] / Л. Шевчук // Казки народів світу. 2 кл. : в 4 ч. – Ч. 2. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 64 с.

У статті розглядаються сутність і форми самостійної роботи школярів, особливості її використання у початкових класах, види завдань для самостійної роботи над текстом учнів 2 класу, доцільні для подання у додаткових навчальних посібниках з читання.

Ключові слова: самостійна робота учнів, робота над текстом, посібники з читання, навчання учнів 2 класу.

В статье рассматриваются сущность и формы самостоятельной работы учащихся, особенности ее использования в начальных классах, виды заданий для самостоятельной работы над текстом учащихся 2 класса, целесообразные для использования в дополнительных учебных пособиях по чтению.

Ключевые слова: самостоятельная работа учеников, работа над текстом, пособия по чтению, обучение учеников 2 класса.

The essence and forms of schoolchildren's independent work, features of using at primary school, kinds of activities for second grade pupils' independent work with text which is expedient for content in additional educational textbooks are presented in the article.

Key words: pupils' independent work, work with text, textbooks, second grade pupils' education.